

PŘÍKLADY TVORBY ŽEN VE SBÍRKOTVORNÉ ČINNOSTI MUZEA ROMSKÉ KULTURY

Petra Svobodová

Představení Muzea romské kultury

Myšlenka vzniku romského muzea nebyla na přelomu 80. a 90. let 20. století žádnou novinkou.¹ O jeho založení se snažil už Svaz Cikánů-Romů, který působil v letech 1969–1973 jako vůbec první oficiálně uznaná romská organizace u nás. Už v této době se dokumentační, sbírkotvorné a výstavní aktivity svazu koncentrovaly v Brně, jež bylo jako místo působení vzdělaných osobností usilujících o emancipaci Romů pocházejících z Moravy (Holomkové a Danielové) zvoleno za sídlo ústředí svazu. Především díky snaze prvního promovaného historika romského původu v ČSR Bartoloměje Daniela (1924–2001) začalo toto úsilí nabývat konkrétních podob – na počátku 70. let 20. století proběhly první terénní výzkumy na Slovensku zaměřené na dokumentaci života v romských osadách a tradičních řemesel, zejména kovářství. V improvizovaném depozitáři v sídle svazu byly shromážděny první historicky cenné předměty a další dokumentace týkající se historie, kultury a řemesel Romů. V říjnu 1970 byla v Brně zorganizována výstava *Romáři Hartíkáři bůti – Romské kovářství*, další výstavu svaz plánoval prezentovat v roce 1973 v Praze. K její realizaci ani k založení muzea pro vynucené ukončení činnosti svazu v březnu 1973 už nedošlo. Některé ze shromážděných artefaktů mapujících romská řemesla byly předány do Etnografického ústavu Moravského zemského muzea a v roce 1992 se staly základem sbírek nově založeného Muzea romské kultury (MRK).²

Společnost pro založení Muzea romské kultury byla registrována 7. 4. 1991. Zakládajícími členy této společnosti byli Bartoloměj Daniel, etnoložka Eva Davidová, politik, publicista a aktivista Karel Holomek a jeho dcera historička Jana Holomková (později provdaná Horváthová). Nadšenou podporovatelkou muzea od jeho počátku byla i zakladatelka pražské romistiky Milena Hübschmannová. Jednou z hlavních náplní muzea byla od začátku sbírkotvorná, dokumentační a výzkumná činnost, která se zaměřila na záchranu dokladů duchovní i materiální kultury Romů, a to nejenom na území bývalého Československa, ale podle možností i jinde v Evropě.

Sbírka muzea je zapsána v Centrální evidenci sbírek MK ČR, obsahuje přes 28 000 sbírkových předmětů a je členěna do pěti podsbírek (romská tematika, audiodokumentace, videodokumentace, fotodokumentace a archeologie), respektive do 14 sbírkových fondů – fond tradičních řemesel, profesí a zaměstnání, typů obydlí, vybavení interiéru, oděvu a šperku, výtvarného umění, písemného materiálu, plakátu a pozvánek, audio, foto a videodokumentace, ohlasů kultury Romů v kultuře majoritní, sebedokumentace muzea a archeologie.

Tvorba žen ve sbírce muzea

Na následujících řádcích přestavím na několika reprezentativních příkladech tvorbu žen romského i neromského původu, která se nachází ve fondech textilu, šperku a cenin, výtvarného umění a písemného materiálu.

Fond textilu je od začátku budován tak, aby v něm byly zastoupeny oděvy různých historických, respektive subetnických skupin Romů. Je tvořen pěti výraznými soubory: ženský oděv, mužský oděv, dětský oděv, ruční práce a bytové textilie, celkem čítá na 1 200 sbírkových předmětů.

Pozoruhodnou ukázkou ženského odívání představuje tradiční ženský oděv typický pro romskou subetnickou skupinu Kale z Finska. Ten vychází z historických kořenů (barokní prvky, ozvuky empiru) a vždy se skládá z dlouhé sametové sukně černé barvy (váha až 15 kg), často s kovovou výztuží, a halenky s dlouhými rukávy a decentním výstřihem, naprostou nezbytností je použití bílé krajky. Látky na halenky (protkávané zlatými a stříbrnými nitěmi, zdobené flitry a výšivkami) romské ženy nejčastěji nakupují ve Spojených arabských emirátech. Oděv doplňují i výrazné šperky z polodrahokamů nebo jejich imitací. Tento oděv symbolizuje konzervativní životní postoj své nositelky, která tak vizuálně dává najevo svoji sounáležitost s tradicemi skupiny Kale.

Fond šperku a cenin představuje šperky, jež byly vždy nedílnou součástí odívání. Jsou mezi nimi jak bižuterie a bižuterní doplňky (prsteny, náhrdelníky, náramky a korále), tak vzácné šperky z drahých kovů. Celkem se jedná o téměř 400 sbírkových předmětů.

1 Blíže viz Petra SVOBODOVÁ a kol., *Sbírka Muzea romské kultury – výběr kurátorů*, Brno 2021. Zde i reprezentativní výběr z literatury a pramenů k uvedeným tématům.

2 Milada ZÁVODSKÁ – Dušan SLAČKA, *Sbírkový a dokumentační povahy Svazu Cikánů-Romů a jejich další osudy po zrušení Svazu*, Bulletin Muzea romské kultury, 2018, roč. 27, s. 70–83.

Obr. 1–4. Sváteční oděv ženy ze skupiny Kale (Finsko), 90. léta 20. století. Sběrka Muzea romské kultury, MRK 261/15.

Obr. 5. Rosa Taikon, manžetové knoflíky, stříbro, 1972. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 310/17.

K nejzajímavějším předmětům z fondu patří stříbrné manžetové knoflíky, které vyrobila známá švédská šperkařka Rosa Taikon (1926–2017) z romské subetnické skupiny Kalderašů. Kalderaši byli v minulosti známí kovotepci, a i když se řemeslo zpravidla dědilo z otce na syna, tak v rodině Taikon po bratrově tragické smrti tradici převzala nejstarší dcera Rosa. Její dílo čerpá z tradičních romských motivů, nejčastěji používá techniku filigránu (splétání tenkých stříbrných drátů do požadovaného tvaru) nebo granulace (nanášení drobných kuliček na tepaný podklad). Uvedené manžetové knoflíky vytvořila Rosa společně s manželem Berndem Januschem v roce 1972. Muzeum je získalo v roce 2017. Dílo R. Taikon je zastoupeno ve sbírkách řady muzeí nejen v Evropě (Švédsko, Finsko, Norsko, Velká Británie, Německo), ale i v USA či Austrálii. R. Taikon patřila mj. i k výrazným postavám romského etnoemancipačního hnutí.³

Tématu romského výtvarného projevu se muzeum věnuje od poloviny 90. let v souvislosti s přípravou putovní výstavy *E luma romane jakhenca – Svět očima Romů* a postupně se podařilo vybudovat nejen početnou, ale i velmi kvalitní kolekci v počtu cca 3 700 sbírkových předmětů. Původně se jednalo spíše o akvizice insitních umělců, ale stále častěji muzeum do sbírky získává i díla profesionálních umělců. Fond zahrnuje také tvorbu neromských autorů, kteří ve svých dílech znázorňují romské téma. Fond výtvarného umění sestává z lidového umění, obrazů, kreseb a soch.

Pro malířku neromského původu Bohumilu „Mílu“ Doleželovou (1922–1993) se zobrazování „cikánů“ stalo celoživotním tématem. Absolventka Akademie výtvarných umění v Praze (ateliér prof. Vladimíra Pukly) se v 50. letech zúčastnila společně s etnologkou a fotografkou Evou Davidovou, indoložkou a romistkou Milenou Hübschmannovou a lékařem a aktivistou Jánem Cibulou etnografického výzkumu v romských osadách na východním Slovensku. Tato cesta stála na začátku jejího intenzivního zájmu o Romy. M. Doleželová strávila většinu života na Vysočině (v Klatovci u Javořice a především v Telči). Za svůj život vytvořila zhruba 1800 obrazů, z nichž zhruba třetina zobrazuje Romy. Její obrazy nezapou inspiraci orientálním uměním, případně byzantskými ikonami („malířka velkých černých

Obr. 6. Míla Doleželová, Děvčátko v květovaných šatech, 50. léta, uhel na papíře, 51,7 x 26,5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 374/06/3.

očí“).⁴ Soubor 15 velkoformátových a 9 menších olejomalb z malířčiny pozůstalosti získaných v letech 1995–2005 se stal základem sbírky jejích děl v MRK. Soubor neustále rozšiřujeme nákupy od soukromých vlastníků a aktuálně čítá téměř 150 olejomalb, grafik a kreseb. Můžeme jmenovat např. díla: „Na cestě“, „Cikánská rodina s měsícem“, „Cikánské děvčátko“ nebo „Putování“.

Rakouská spisovatelka, výtvarnice, zpěvačka a aktivistka Ceija Stojka (1933–2013) pocházela z romské subetnické skupiny Lovarů. Za II. světové války byla vězněna s matkou a sourozenci v KT Auschwitz-Birkenau a dalších táborech. Nezískala žádné formální vzdělání a jako spisovatelka i malířka byla samouk. V jejím díle se prolínají dvě dominantní

3 Blíže viz Christina ZETTERLUND, Beauty and struggle: An article about the jewellery artist Rosa Taikon (1926–2017), Bulletin Muzea romské kultury, 2019, roč. 28, s. 56–75.

4 Ivan ŽLŮVA, Hledání pravdy malířky Míly Doleželové, Jihlava 2006; Markéta BÁRTOVÁ et al., Míla Doleželová, Brno 2022.

Obr. 7. Míla Doleželová, Sedící žena, 50. léta, uhel na papíře, 29,4 x 21 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 374/06/31.

Obr. 8. Míla Doleželová, Cikánská rodina s měsícem, 70. léta, olej na plátně, 140 x 99 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 627/08

Obr. 9. Míla Doleželová, Na cestě, poč. 60. let, olej na plátně, 180 x 300 cm. Sbíрка Muzea romské kultury. MRK 1/2005/7.

Obr. 10. Míla Doleželová, Cikánské děvčátko, 1954, tuš na papíře, 17 x 11, 5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 204/09.

Obr. 11. Míla Doleželová, Zamyšlená, 1980, olejomalba na plátně, 135 x 96 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 267/10.

Obr. 12. Míla Doleželová, Matka s dítětem v loktuši, po roce 1960, olej na plátně, 197 x 121,5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 328/10.

Obr. 13. Míla Doleželová, bez názvu, neznámá datace, olejomalba na dřevěné desce. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 42/20.

Obr. 14. Míla Doleželová, Putování, 50. léta, olej na plátně, 147,5 x 173,5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 329/10.

Obr. 15. Cejja Stojka, bez názvu (Kopretiny s vlčími máky), patrně 1971, olej na lepence, 73 x 102,5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 43/2020.

Obr. 16. Ceija Stojka, Strach, 2001, akvarel na lepence, 34,3 x 42,3 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 37/2005/1.

Obr. 17. Ceija Stojka, Vlčí máky, 2003, olej na plátně, 60 x 70 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 37/2005/4.

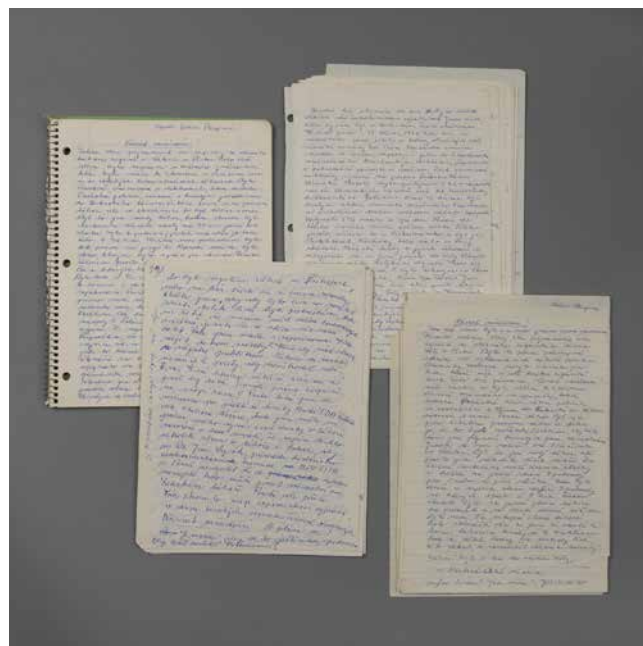

Obr. 18. Ceija Stojka, Kápo, 2001, kombinovaná technika na kartonu (formát pohlednice), 14,8 x 11,5 cm. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 38/2005/2.

roviny – traumatické vzpomínky na holokaust a idylické krajiny plné květů a letících ptáků. Oba motivy jsou ve sbírce muzea zastoupeny (celkem 12 děl), např. akvarel „Strach“ nebo „Kápo“ či olejomalby „Vlčí máky“ či „Kopretiny s vlčími máky“. Vzpomínky na holokaust zachytila i v autobiografii *Wir leben im Verborgenen / Žijeme ve skrytu. Vyprávění rakouské Romky*.⁵ Kresby a malby C. Stojky jsou k vidění v muzeích v Evropě, USA i Japonsku.

Fond písemného materiálu obsahuje většinou originální dokumenty mapující historii Romů u nás i v zahraničí od minulosti do současnosti. Jde o nejrůznější osobní doklady, dopisy, materiály z činnosti romských spolků, politických organizací, významných romských a proromských osobností. Kromě písemných a tištěných dokumentů jsou ve fondu uloženy také trojrozměrné předměty různého typu (odznaky, medaile atd.). V současnosti čítá fond přes 2000 přírůstkových čísel.

„Návrat nežádoucí“ je název rukopisu přeživší vězenkyně z bývalého tzv. cikánského tábora v Letech u Písku

Obr. 19. Rukopis paměti Boženy Pfliegerové, cca 80. léta 20. století, papír. Sbíрка Muzea romské kultury, MRK 40/2020.

Boženy Pfliegerové (nar. 1921, rok úmrtí neznámý). Na téměř 100 stranách se pokusila v 80. letech zachytit vzpomínky na tuto strastiplnou kapitolu svého života a vyrovnat se s dávnými traumaty. B. Pfliegerová byla i se synem Vlastimilem z tábora po necelém roce internace v roce 1943 propuštěna (označení jako „Necikáni“). Rukopis je unikátním svědectvím života v letském táboře, a to nejen uvedenou mírou podrobností, ale i rozsahem a perspektivou ženy–Romky. Muzeum rukopis získalo za přispění dětí B. Pfliegerové, Jana Hauera a Emílie Berry.

Romové jsou již po staletí v Českých zemích přítomnou, byť stále opomíjenou či dokonce diskriminovanou menšinou. Muzeum romské kultury třicet let soustavně dokumentuje historii a kulturu Romů a Sintů ve střední Evropě. Sbíрка MRK zahrnuje ve svých pěti podsbírkách a 14 fondech početný soubor artefaktů reprezentujících svět romských i neromských žen. Muzeum spravuje pozůstalosti významných ženských romských i pro-romských osobností, např. pozůstalost Mileny Hübschmannové. Ve fondu písemného materiálu se nachází i unikátní doklad k historii holokaustu Romů a Sintů – paměti Boženy Pfliegerové, přeživší vězenkyně z cikánského tábora v Letech u Písku. Ženská témata byla akcentována i v řadě výstav, např. *Poklad Romů / Amare somnaka. Tajemství romského šperku*⁶, *Žít! Ceija Stojka* nebo *Plátna pro velké černé oči: cikáni v díle Míly Doleželové*⁷, případně odborných publikací (katalogů, studií atd.).

5 Ceija STOJKA, *Žijeme ve skrytu: vyprávění rakouské Romky*, Praha 2008.

6 Jana HORVÁTHOVÁ – Alena KRÍŽOVÁ – Jana HABROVCOVÁ, *Poklad Romů: Amare somnaka: Tajemství romského šperku*, Brno 2017.

7 Jana HORVÁTHOVÁ, *Plátna pro velké černé oči: cikáni v díle Míly Doleželové* (katalog ze stejnojmenné výstavy v Muzeu romské kultury 9. 4. – 15. 8. 2010), Brno 2010; Markéta BARTOVÁ et al., *Míla Doleželová*, Brno 2022.